

КОНСЕРВАТИВНІ ПАРТІЇ СХІДНОЇ ЄВРОПИ

Проаналізована роль і сучасне значення консервативних партій для формування демократичних режимів у країнах Східної Європи. Виділено спільні риси та особливості консервативної ідеології у країнах регіону.

Ключові слова: консервативна ідеологія, демократизація, євроскептицизм.

Stoyko Helena. Partie konserwatywne Europy Wschodniej.

Przeanalizowano rolę i współczesne znaczenie partii konserwatywnych dla kształtowania się reżimów demokratycznych w państwach Europy Środkowej i Wschodniej. Wyodrębniono wspólne cechy i osobliwości ideologii konserwatywnej w państwach regionu.

Słowa kluczowe: ideologia konserwatywna, demokratyzacja, euroskeptycyzm.

Стойко Елена. Консервативные партии Восточной Европы.

Проанализирована роль и современное значение консервативных партий для формирования демократических режимов в странах Восточной Европы. Выделены общие черты и особенности консервативной идеологии в государствах региона.

Ключевые слова: консерватизм, демократизация, євроскептицизм.

Stoiko Olena. The Conservative Parties in Eastern Europe.

The role and importance of modern conservative parties for the formation of democratic regimes in Eastern Europe are analyzed in the article. The similarities and peculiarities of conservative ideology in the region are highlighted.

Key words: conservative ideology, democracy, euro skepticism.

Порівняльні дослідження партійних структур країн Східної Європи дають підстави для виділення трьох груп політичних партій, які можна віднести до консервативних, або правих, виходячи зі способу їх формування або ідеології:

- основні правоцентристські партії, які тяжіють до «поміrkованих правих» [1] партій Західної Європи, та інші, які можна поділити на традиційних консерваторів (включаючи партії з християнсько-демократичною орієнтацією) та ліберально-консервативні [2];

- широкі популістсько-націоналістичні угруповання, які відігравали домінуючу роль у політиці молодих демократій у середині 1990-х років (наприклад у Словаччині Рух за демократичну Словаччину В. Мечіара), які також можна назвати як «незалежні праві»;

- колишні правлячі комуністичні партії, які займають «шовіністично-комуністичну позицію», еклектично поєднуючи націоналізм, соціальний консерватизм та економічний популізм, («праві комуністи», «комуністичні консерватори» [3]).

Найкраще західноєвропейському уявленню про праві політичні сили відповідає група «поміrkованих правих» або ліберально-консервативних партій. Ці партії визначають свою ідеологію як правоцентристську і є членами загальноєвропейських політичних партій, зокрема Європейської народної партії та Європейських демократів, створених західноєвропейськими правоцентристськими партіями.

Однак, на практиці важко однозначно віднести ідеологію конкретної партії до лівого або до правого флангу. Наприклад, для Польщі та Угорщини для правих партій характерні консервативно-націоналістичні, християнські, національно-популістські чи радикальні антикомуністичні погляди [4]. Водночас у Чехії консерватизм асоціюється у першу чергу з економічним лібералізмом та антикомуністичними лозунгами [5].

Для правих партій Східної Європи властиві дві основні спільні характеристики:

- вони мають однакове історичне та організаційне походження, оскільки всі беруть свій початок в опозиції комуністичним режимам до 1989 року та мобілізаційному русі населення проти них у 1989–1990 роках;

- ці партії варто розглядати як «нові» політичні сили, які сформувалися під впливом комуністичного режиму і трансформаційних перетворень, а не як відродження колишніх консервативних і націоналістичних партій минулого.

На етапі формування їх основними завданнями були:

- критика нав'язаного ззовні (Радянським Союзом) фактично окупаційного режиму, що передбачала агітацію за відродження власної національної держави. Так, наприклад, одним з основних гасел «Солідарності» 1979–1981 років було «ми хочемо, щоб Польща стала Польщею», а також постійні заяви про невідповідність комуністичного режиму «прагненням і цінностям польського народу»;

- актуалізація довоєнного досвіду демократичного правління у рамках незалежної держави.

Також варто звернути увагу і на цікавий факт, що лише в Угорщині праві партії привели країну в Євросоюз, оскільки саме в період їх правління здійснювалися остаточні заходи щодо набуття членства у ньому. Цей феномен можна пояснити двояко. З одного боку, це характерна для націоналістичних партій недовіра до наднаціонального об'єднання, членство в якому вимагає передачі частини свого державного суверенітету керівним органам організації. Відповідно, будучи при владі вони б намагалися затягнути процес інтеграції та отримати максимальні уступки від Брюсселю. Водночас східноєвропейські консерватори прекрасно усвідомлювали, що іншого шляху для розвитку власної державності окрім членства у європейських та атлантичних структурах не існує. З іншого боку, ліві уряди на чолі Польщі та Чехії напередодні 2004 року з'явилися в результаті дії політичного маятника: праві політичні сили, які не змогли ефективно керувати державою в результаті парламентських виборів змінюють ліві. Якщо останні не справляються із поставленими перед ними завданнями, то маятник симпатій виборців знову відхиляється вправо. У країнах Східної Європи на той період серед громадян панувало розчарування політикою правих партій, які здійснили або надто радикальні реформи («шокова терапія» у Польщі), або не зуміли закріпити досягнуті результати від реформування.

Детальніше ідеологію і місце правих політичних партій у становленні держави ми розглянемо на прикладі основних їх представників у Польщі, Чехії та Угорщині.

У Польщі одна з основних політичних сил представлена консервативною партією «Право і справедливість» (Prawo i Sprawiedliwość), створеною 13 червня 2001 року братами Лехом (який став популярним на посту міністра юстиції у 2000–2001 роках) і Ярослав Качинськими на основі руху Акція виборча «Солідарність» і Рух відродження Польщі. Відповідно, у своїй програмі партія намагається поєднувати ідеали консерватизму і християнської демократії.

Програмні засади партії включають в себе зменшення податкового навантаження, лібералізацію економіки і активну державну політику щодо соціального захисту найменш захищених верств населення. Партія виступає за збільшення прав жертв злочинців і жорсткіші покарання за злочини, особливо ті, що посягають на життя, здоров'я і власність, аж до відновлення смертної кари. Польські консерватори також мають на меті прийняти нову конституцію, яка б давала президенту право віддавати прямі розпорядження уряду, і скоротила кількість членів Сейму і Сенату. «Право і справедливість» рішуче виступає проти абортів, евтаназії, легалізації гомосексуальних родин і легких наркотиків

Партія має тісні зв'язки з радіостанцією «Радіо Марія», яка скандально відома своїми антисемітськими висловлюваннями. Також варто згадати про активну діяльність партії щодо відродження історичної пам'яті. Саме завдяки їй активізувалася робота з отримання від Росії архівів по Катинській справі.

У зовнішній політиці партія виступає за поглиблення атлантичного співробітництва (НАТО, США), і менш активна у підтримці європейської інтеграції. На думку польських консерваторів, Євросоюз повинен слугувати Польщі і ніяких винятків із цього правила не може бути.

«Право і справедливість» має багато схожих рис з європейськими християнсько-демократичними партіями і є членом Альянсу європейських консерваторів і реформаторів, які виступають проти федералізації Євросоюзу.

Результати участі партії «Право і справедливість» у парламентських виборах

Рік	Отримані голоси (%)	Кількість місць у Сеймі (всього 460)	Кількість місць у Сенаті (всього 100)
2001	9,5	44	49 (+49)
2005	26,99 (+17,49)	155 (+111)	39 (-10)
2007	32,11 (+5,12)	166 (+11)	-

Перемогу на виборах 2005 року польські консерватори отримали під лозунгами безкомпромісної боротьби з корупцією та злочинністю, і обіцянками ліквідувати так званий зговір — уклад, основу якого формують колишні комуністи, шпигуни та корумповані бізнесмени, які нібито керували країною з 1989 року. Виборцям обіцялося проведення люстрації і декомунізації для відсторонення від влади лівацької і ліберальної еліти.

Результатом цих дій мала стати побудова Четвертої Речі Посполитої, яка б не мала нічого спільного з нинішньою Третьою республікою. Новий державний устрій повинен був символізувати радикальні зміни щодо оцінки минулого (проведення масштабної люстрації), приватизації, внутрішньої політики і боротьбу з корупцією, яка руйнує польське суспільство. Проте у Четвертій республіці передбачалося обмеження деяких прав і свобод, зокрема прав гомосексуалістів, заборона абортів.

Окрім «Права і справедливості» у 2005 році виборці підтримали і дві крайні праві партії — «Лігу польських сімей» і «Польську Самооборону», які виступали за вихід з Євросоюзу.

Однак, через два роки, на дострокових парламентських виборах 2007 року, консерваторам хоч і вдалося покращити свій результат до 32%, але вони опинилися на другому місці після ліберальної «Громадянської платформи», яка і стала на чолі урядової коаліції з прем'єр-міністром Д.Туском. Партія змушена була перейти в опозиційний табір, але їй поки що не вдається зміцнити свої позиції, про що свідчить поразка лідера партії Я. Качинського на президентських виборах, переможцем яких став член «Громадянської платформи» Б. Комаровський.

Найбільш впливовою консервативною партією Чехії є «Громадянська демократична партія», (ГДП, Obcanska demokraticka strana), яка була створена Вацлавом Клаусом у лютому 1991 року після розпаду «Громадянського форуму» як проринкова партія, опозиційна центристському Громадянському руху. На виборах 1992 року для посилення позицій консервативної ідеології в країні вона утворила виборчий союз із «Християнсько-демократичною партією». Отримавши більшість місць, вона сформувала правоцентристську коаліцію, а сформований нею уряд очолив В. Клаус.

У 1995 році напередодні перших парламентських виборів після розпаду Чехословаччини на VI з'їзді партії була прийнята нова політична програма, у якій про «ГДП» зазначалося як про партію, діяльність якої заснована на «консервативних соціальних цінностях, характерних класичному європейському лібералізму», закріплювався авторитет В. Клауса, як лідера посткомуністичних перетворень у Чехії. При розробці програми консерватори орієнтувалися на підприємницьку еліту, молодь, середні й заможні прошарки міського населення, значну частину інтелігенції.

Під час виборів, які відбулися 31 травня — 1 червня 1996 року, «ГДП» хоча покращила свій попередній результат і отримала найбільше голосів — 30%, однак була змушена сформувати уряд меншості. Відповідно, ліві знову перейшли в опозицію, хоча представництво соціал-демократів у чеському парламенті різко зросло: вони набрали 26,44% голосів і отримали 61 депутатський мандат. На третьому місці опинилися комуністи, отримавши 10,33% голосів. Тому Чехія залишалася однією з дуже небагатьох держав Східної Європи, в якій у середині 1990-х років не відбувся так званий «лівий поворот», тобто влада не перейшла у руки лівих і лівоцентристських сил, як це мало місце, наприклад, у Польщі, Угорщині, Болгарії, Литві та інших країнах цих регіонів. Тобто, фактична підготовка країни до вступу в Євросоюз лягла на плечі соціал-демократів.

Результати участі «Громадянської демократичної партії» у парламентських виборах

Рік	Отримані голоси (%)	Кількість місць у Палаті депутатів (всього 200)
1996	29,6	68
1998	32,3 (+2,7)	74 (+6)
2002	24,5 (-7,8)	58 (-16)
2006	35,4 (+10,9)	81 (+23)
2010	22,1 (-13,3)	56 (-25)

У 2003 році президентом республіки став голова цієї партії — Вацлав Клаус, один із найвідоміших у Європі євроскептиків. Так, ще у 1992 році, коли був підписаний Маастрихтський договір про створення Євросоюзу, будучи головою «ГДП» В. Клаус охарактеризував його як «невдалу спробу прискорити європейську інтеграцію». Як прем'єр-міністр країни з 1993 по 1997 роки В. Клаус виступав проти зміцнення наднаціональних органів влади Євросоюзу за рахунок національних. Така позиція призвела до того, що лише у 1996 році під значним тиском із боку суспільства він подав заявку про вступ до Євросоюзу, хоча сусідні країни: Болгарія, Польща і Румунія зробили це ще у 1995 році. Аналогічна історія повторилася і з текстом Конституції Європи, який прийняли обидві палати чеського парламенту, але який президент країни підписав лише після того, як Конституційний суд Чехії визнав, що документ відповідає основному закону країни. Нещодавно він заявив, що не підтримує ідею будівництва мечетей на території країни і виступає проти будівництва мультикультурного суспільства.

Домінуючі позиції в коаліційному уряді Чехії консерватори утримують починаючи з 2006 року. У травні 2010 року за результатами парламентських виборів їм вдалося покращити своє становище: не зважаючи на хороші шанси на перемогу у соціал-демократів, які отримали 22% голосів, трьом правоцентристським партіям — «ГДП» (20%), ТОП-09 (16,7%) та «Справи громадські» (10,9%) вдалося отримати більшість місць у законодавчому органі.

Основною консервативною партією Угорщини є Фідеш — Угорський громадянський союз (Fidesz — Magyar Polgari Szovetseg), яка була створена у 1988 році демократично налаштованими студентами як молодіжна партія антикомуністичного спрямування. Вона стала основною силою у багатьох сферах сучасної історії Угорщини, беручи участь у всіх етапах становлення демократії в державі. Є членом Європейської народної партії з 2000 року.

Зазначимо, що напередодні виборів 1994 року партія від ліберальної ідеології перейшла до консервативної. Це призвело до розколу всередині організації і до посередніх результатів на виборчих дільницях — лише 7% виборців віддали перевагу консерваторам.

За результатами парламентських виборів 1998 року партія отримала 30% голосів і разом із Незалежною партією дрібних власників сформувала коаліційний уряд на чолі з В. Орбаном. Для діяльності його уряду було характерне зростання державних видатків, зокрема було збільшено фінансування виплат соціальної допомоги. Крім того, особлива увага приділялася відродженню історичного минулого та пропагуванню патріотизму, зокрема особливе значення відводилося культури корони Святого Стефана та зйомці історичних фільмів, які відповідали ідеологічним цінностям «Фідеш».

Найбільш успішним для партії став 2004 рік, коли під час виборів до Європейського парламенту їй вдалося залучити підтримку 47% виборців. На вибори 2006 року консерватори пішли у союзі з «Християнсько-демократичною народною партією», але отримавши 42% голосів змушені були піти в опозицію до соціалістично-ліберальної коаліції, сформованої з «Угорської соціалістичної партії» та «Альянсу вільних демократів».

Напередодні виборів 2010 року партія прийняла програму «Політики національних справ», яка має досить популістський характер [6]. Найчастіше у ній згадуються такі слова як «довіра», «сім'я», «честь» і «повага». Хоча партія пообіцяла будувати економіку країни на нових засадах і знизити процентні ставки, однак не конкретизувала, яким чином буде виконувати дані обіцянки. Консерватори переконують виборців у тому, що протягом десяти років їм вдасться

створити один мільйон робочих місць. «Фідеш» також взяла на себе обов'язок відновити демократичні норми, які нехтувалися протягом останніх восьми років, коли при владі перебували соціалісти. «Справжнє багатство не можливе без свободи. І найбільш важливою гарантією вільного життя є закон і порядок».

Таблиця 3.

Результати участі «Фідеш» у парламентських виборах

Рік	Отримані голоси (%)	Кількість місць в парламенті (всього 386)
1990	1,8	21
1994	0,7 (-1,1)	20 (-1)
1998	6,9 (+6,2)	15 (-5)
2002	50 (+43,1)	188 (+173)
2006	46,7 (-3,3)	164 (-24)
2010	53,8 (+7,1)	262 (+98)

Уже через місяць після того, як у травні 2010 року на парламентських виборах їм вдалося отримати дві третини голосів виборців, правим вдалося реалізувати один із своїх основних виборчих лозунгів — прирівняти злочинні дії комуністичного режиму до нацистського, в тому числі геноцид (Голокост) та інші злочини проти людства. 9 червня 2010 року парламент за ініціативою депутатів «Фідеш» прийняв поправку до кримінального кодексу, згідно з якою особи, які будуть заперечувати злочини комуністів, «ставити їх під сумнів, або занижувати їх серйозність» можуть бути позбавлені волі терміном від одного до трьох років. Крім того, угорські консерватори найближчим часом планують надати громадянство етнічним угорцям (без права голосу), які проживають за межами батьківщини, що уже викликало занепокоєння у сусідів — Словаччині, Румунії, Сербії та Україні. Ідеологія партії також передбачає відновлення впливу часів Великої Угорщини у Карпатському басейні [7].

Отже, консервативні партії Східної Європи мають багато спільних рис і, не зважаючи на окремі відмінності, відіграли одну з вирішальних ролей у становленні демократичного режиму і зберігають за собою статус однієї з найбільш впливових партій у своїх країнах. Їх ідеологія має типові консервативні цінності (нація, релігійні настанови, відродження славного історичного минулого) та розвивається у руслі сучасного європейського консерватизму (прохолодне ставлення до Євросоюзу, членство у європейських консервативних організаціях).

1. *Vachudova M.* Right-Wing Parties and Political Outcomes in Eastern Europe / M. Vachudova. – Paper prepared for presentation at the 97th Annual Meeting of the American political Science Association, San Francisco, CA, 2001. – P. 3.

2. *Lewis P. G.* Political Parties in Post-Communist Eastern Europe / Lewis P. G. – London : Routledge, 2000. – P. 14.

3. *Chan K. L.* Strands of Conservative Politics in Post-Communist Transition: Adapting to Europeanisation and Democratisation / K. L. Chan // Lewis P.G. (ed.) Party Development and Democratic Change in Post-Communist Europe. – London : Frank Cass, 2001. – P. 152–178.

4. *The New Polish «Right»?* / C. McManus-Czubimska, W. L. Miller, R. Markowski, J. Wasilewski // Journal of Communist Studies and Transition Politics. – 2003. – Vol. 19. – P. 1–23.

5. *Hanley S.* The New Right in the New Europe: Czech Transformation and Right-Wing Politics, 1989–2006 / S. Hanley. – L. : Routledge, 2007. – P. 7.

6. *Nemzeti Ugyek Politikaja* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://static.fidesz.hu/download/481/nemzeti_ugyek_politikaja_8481.pdf.

7. *Kęciek K.* Węgry – europejska becзка prochu? / K. Kęciek // Przegląd. – 2010. – 25 kwietnia.